

παράδειγμα, την κοινότητα στην Ουγγαρία σημάδεψε η ουγγρική κρίση του 1956 ή την κοινότητα στην Τσεχοσλοβακία, εν προκειμένω, επηρέασαν τα γεγονότα της «Άνοιξης της Πράγας» και της εισβολής των Σοβιετικών τον Αύγουστο του 1968).

Και για να κλείσω, το νέο βιβλίο του Κώστα Τσίβου, πέρα από όλα τα άλλα χρήσιμα στοιχεία και τις πληροφορίες που μας προσφέρει ώστε να ολοκληρώσουμε τη γενική εικόνα, φωτίζει (μέσα κυρίως από άγνωστό μας μέχρι τώρα αρχειακό υλικό των τσεχικών αρχείων) ορισμένες, κατά τη γνώμη μου, ιδιαίτερες και εξαιρετικά ενδιαφέρουσες πτυχές της ελληνικής πολιτικής προσφυγιάς. Για παράδειγμα, ποια ήταν η σχέση των πολιτικών προσφύγων με το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, με το κομμουνιστικό κόμμα της χώρας εγκατάστασής τους και με τις οργανώσεις αυτής της «δεύτερης πατρίδας», τι ρόλο έπαιξε η «κομματική ανακαταγραφή» σε ενδοομαδικό επίπεδο, ποιες πολιτικές διεργασίες προέκυψαν εντός της κάθε «προσφυγικής μικροκοινωνίας» (εν προκειμένω της Τσεχοσλοβακίας), πώς εξελίχθηκαν οι πολιτικο-ιδεολογικές συγκρούσεις, για ποια θέματα και πώς αντέδρασε η ηγεσία του ΚΚΕ, η ηγεσία της χώρας καταφυγής των προσφύγων, αλλά και η ηγεσία του κομμουνιστικού κέντρου, δηλαδή της Σοβιετικής Ένωσης. Και εντέλει, πάντα κατά τη γνώμη μου, η ιδιαίτερη προσφορά του νέου βιβλίου του Κ. Τσίβου στην πτυχή της νεότερης ελληνικής ιστορίας που αφορά στην ελληνική πολιτική προσφυγιά 1948-1982 είναι ότι έρχεται, με το παράδειγμα της «προσφυγικής κοινότητας» της Τσεχοσλοβακίας, να μας κάνει σοφότερους κυρίως σχετικά με τον ρόλο και τη σημασία που είχε και που έπαιξε η μακρόχρονη πολιτική προσφυγιά στα «ανατολικά κράτη» στις εσωκομματικές διεργασίες και στις εξελίξεις στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας.

Αννίτα Π. Παναρέτου. «Συμπληρώνω τη μνήμη του κόσμου...».

Έλληνες όμηροι και αιχμάλωτοι σε ναζιστικά και φασιστικά στρατόπεδα και φυλακές, 1941-1945. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2020, 495 σελ. ISBN 978-960-484-560-6.

Κωνσταντίνος Τσίβος

Στη βιβλιογραφία για την κρίσιμη δεκαετία του '40, η οποία περιλαμβάνει χιλιάδες τίτλους, έρχεται να προστεθεί η παραπάνω μελέτη της φιλόλογου Αννίτας

Παναρέτου, η οποία είχε ειδικευτεί στην ελληνική ταξιδιωτική λογοτεχνία. Η συγγραφέας και στο νέο της βιβλίο ασχολείται κατά κάποιο τρόπο με μια μορφή ταξιδιών, ιδιαίτερα βασανιστικών, στα οποία εξαναγκάστηκαν δεκάδες χιλιάδες συμπατριώτες μας κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η Αννίτα Παναρέτου, μετά από εξάχρονη έρευνα, μας παρουσιάζει μέσα από τις σελίδες του βιβλίου της τις τόσο διαφορετικές διαδρομές που αναγκάστηκαν να ακολουθήσουν περίπου 105.000 συμπατριώτες μας.

Στην ιδιαίτερα κατατοπιστική εισαγωγή αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι οι κρατούμενοι «εγκατέλειψαν βίαια τον τόπο τους, άλλοι με προορισμό τη φασιστική Ιταλία..., και άλλοι – αρκετές χιλιάδες – με προορισμό το ναζιστικό Ράιχ, όπου οι τεράστιες ανθρώπινες απώλειες στα πολεμικά μέτωπα είχαν αποδεκατίσει τα εργατικά χέρια. Μαζί με εκατομμύρια άλλους Ευρωπαίους εκτοπισμένους, αναγκάζονταν να διατηρούν τη γερμανική – πολεμική και όχι μόνο – βιομηχανία σε διαρκή λειτουργία, να κτίζουν ή να επισκευάζουν ποικίλα τεράστια κατασκευαστικά και οχυρωματικά έργα, να εξασφαλίζουν την αγροτική παραγωγή, να αποκαθιστούν τις κατεστραμμένες υποδομές, να καθαρίζουν τις κατοικημένες περιοχές από τα ερείπια των συμμαχικών βομβαρδισμών. Μοιράστηκαν την πείνα, τις σκληρότατες καιρικές συνθήκες, την εξοντωτική εργασία, τους βασανισμούς, την ταπείνωση, τη σαδιστική εκμετάλλευση, τον καθημερινό κίνδυνο, την αγωνία, τον σωματικό πόνο, την ψυχική οδύνη, την απειλή του θανάτου ως άμεσου επακόλουθου μιας ευτελισμένης ζωής. Επέζησαν, αλλά χρειάστηκε να φέρουν σε πέρας έναν ακόμα άθλο: την πολύμηνη οδύσσεια της επιστροφής στην πατρίδα».

Το βιβλίο είναι γραμμένο σε γλώσσα βατή και απευθύνεται τόσο στο ευρύ κοινό όσο και στους ερευνητές που ασχολούνται με τη νεότερη ιστορία. Η συγγραφέας αντλεί από 55 ήδη δημοσιευμένες μαρτυρίες, στις οποίες περιλαμβάνονται αυτοτελείς εκδόσεις κρατουμένων, δημοσιεύματα, χειρόγραφα ημερολόγια ή ηχογραφημένες συνεντεύξεις πρώην κρατουμένων ή συγγενών τους. Δευτερευόντως η συγγραφέας αντλεί από το σχετικό αρχειακό υλικό του Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου του υπουργείου Εξωτερικών καθώς και από σχετικά δημοσιεύματα ελληνικών εφημερίδων του 1945.

Στα προλογικά τρία, από τα συνολικά 31, κεφάλαια του βιβλίου εξετάζονται ζητήματα σχετικά με την ορολογία και την κατανομή των στρατοπέδων, ενώ διερευνάται ο αριθμός και οι κατηγορίες των Ελλήνων εκτοπισμένων. Σημειώνεται ότι από τις εκατό χιλιάδες Έλληνες κρατουμένους που πέρασαν από τα ναζιστικά και φασιστικά στρατόπεδα απεβίωσε το ένα τρίτο, ως επί το πλείστον Εβραίοι. Ειδική αναφορά γίνεται στα στρατόπεδα εξόντωσης, στα δεκάδες στρατόπεδα εργασίας καθώς και στην ειδική κατηγορία των περίπου 35.000 εθελοντών εργατών από την Ελλάδα που εργάστηκαν κυρίως στην πολεμική βιομηχανία του Ράιχ.

Εντύπωση προκαλούν οι διαφορετικές κατηγορίες κρατουμένων και στρατοπέδων, όπως και η γεωγραφική τους διασπορά, όχι μόνο στην επικράτεια της χιτλερικής Γερμανίας και της φασιστικής Ιταλίας, αλλά και στις κατεχόμενες χώρες. Συναντάμε Έλληνες κρατουμένους όχι μόνο σε πασίγνωστα στρατόπεδα, όπως το Άουσβιτς, το Μαουτχάουζεν ή το Νταχάου, αλλά και σε στρατόπεδα που βρίσκονταν σε περιοχές της Ιταλίας, της Αυστρίας, της Γιουγκοσλαβίας, ενώ αρκετές μαρτυρίες αναφέρονται σε εγκλεισμό Ελλήνων κρατουμένων σε φυλακές και στρατόπεδα εργασίας που λειτούργησαν στην πρώην Τσεχοσλοβακία. Οι αναφορές στα στρατόπεδα που λειτούργησαν στην τελευταία δεν είναι αναγνωρίσιμες για τον σημερινό αναγνώστη, καθώς τα περισσότερα τοπωνύμια αναφέρονται με τις γερμανικές και όχι με τις τσεχικές ονομασίες, π.χ. Τσνάιμ αντί για Ζνόιμο, Λάιτμεριτς αντί για Λιτομιερζίτσε κ.ο.κ.

Ιδιαίτερα αποκαλυπτικές είναι οι μαρτυρίες των κρατουμένων αναφορικά με τη στάση των πολιτών των χωρών στις οποίες οδηγήθηκαν ή από τις οποίες διέρχονταν τα τρένα που μετέφεραν τους ομήρους ή κρατουμένους από την Ελλάδα. Σε αρκετές μαρτυρίες υπογραμμίζεται η συμπαράσταση που εξέφραζαν προς τους εγκλείστους οι πολίτες της Γιουγκοσλαβίας, ενώ αποτροπιαστική είναι η περιγραφή για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζαν τους Έλληνες κρατουμένους οι πολίτες της Ουγγαρίας, ακόμα και παιδιά: «Κάτι Ουγγαρεζάκια μάς κοιτάνε. Τους ζητήσαμε να μας φέρουν νερό. Με τα χέρια τους έδειξαν πως θα μας κόψουν τον λαιμό. Ύστερα ήρθαν πολλά και άρχισαν να μας πετάνε πέτρες», αφηγείται ένας από τους κρατουμένους.

Αντίστοιχα η συγγραφέας επιχειρεί να απαντήσει στο τόσο γνωστό ερώτημα: Οι Γερμανοί πολίτες ήξεραν άραγε για τα στρατόπεδα; Στο βιβλίο αναφέρονται πολλές περιπτώσεις φρικιαστικής και ανάληκτης συμπεριφοράς έναντι των κρατουμένων, όπως και περιπτώσεις επίδειξης συμπόνιας από Γερμανούς πολίτες, ιδιαίτερα λίγο πριν τη λήξη του πολέμου. Σημειώνεται η συλλογική διαβάθμιση του μίσους και της εχθρικής συμπεριφοράς έναντι των εγκλείστων με αποκλειστικό κριτήριο την εθνική καταγωγή τους: απάνθρωπη συμπεριφορά έναντι Εβραίων, Ρώσων, Πολωνών και Ιταλών, ιδιαίτερα μετά τη συνθηκολόγηση του '43. Πιο φιλική έναντι Άγγλων και Αμερικανών, με τους Έλληνες κρατουμένους να βρίσκονται κάπου στο ενδιάμεσο.

Το βιβλίο καλύπτει πτυχές από τη φρικτή καθημερινότητα των κρατουμένων, όπως τον μόνιμο εφιάλτη της πείνας, που οδηγεί ακόμα και σε φαινόμενα κανιβαλισμού, τη σχέση των εγκλείστων με το τσιγάρο, τις γιορτές τους, την απουσία σεξουαλικής ζωής, τις σχέσεις με αλλοεθνείς κρατουμένους στα πλαίσια του στρατοπέδου, τις σχέσεις τους με τους φύλακες των στρατοπέδων, τους ξέφρενους πανηγυρισμούς της λήξης του πολέμου, που έφερε την απελευθέρωσή τους, την αγωνία τους για τον επαναπατρισμό, την έκπληξή τους όταν μαθαίνουν

ότι οι συμπατριώτες τους στην Ελλάδα είχαν εμπλακεί σε μια νέα, εμφύλια διαμάχη και τόσα άλλα.

Συμπερασματικά, το βιβλίο της Αννίτας Παναρέτου επιτελεί στο ακέραιο τον ρόλο που επαγγέλλεται ο τίτλος του: Συμπληρώνει τη μνήμη του κόσμου για μια σχετικά άγνωστη, αλλά ιδιαίτερα οδυνηρή πτυχή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, που άγγιξε πάνω από εκατό χιλιάδες Έλληνες πολίτες. Η συγγραφέας κατόρθωσε να συλλέξει έναν τεράστιο όγκο γραπτών και προφορικών μαρτυριών που αφορούν τον εγκλεισμό των Ελλήνων στα ναζιστικά και χιτλερικά στρατόπεδα, τις οποίες ταξινόμησε επιτυχώς και παρουσίασε με τρόπο εύληπτο για κάθε ενδιαφερόμενο αναγνώστη, για κάθε ερευνητή αυτής της θυελλώδους περιόδου.

Růžena Dostálová, Aikaterini Franc, Simone Sumelidu, Kateřina Bočková Loudová a kolektiv. Základní kurz novořeckého jazyka. Třetí, přepracované a doplněné vydání. Brno: Tribun, 2019, 528 str. ISBN 978-80-263-1478-3.

Dita Vořechovská

Odborné i laické veřejnosti se dostává do rukou třetí, přepracované a doplněné vydání učebnice *Základní kurz novořeckého jazyka*, která se dočkala důkladné revize po téměř dvaceti letech od prvního vydání v roce 2000, kdy vyšla jako skripta Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Mezitím se jí dostalo roku 2004 knižní podoby rozšířené o klíč k řešení úloh a nahrávky textů. Od reprintu v roce 2008 a jeho postupného vyprodání se český trh potýkal s absencí komplexní učebnice novořečtiny, která by uspokojila zejména potřeby výuky novořeckého jazyka na akademické půdě. Podle vyjádření autorek se ovšem s postupujícím časem objevila také potřeba aktualizace učebnice vyvolaná změnami v jazyce a didaktických přístupech.

Revidovaná verze zachovala původní strukturu včetně ucelených gramatických výkladů upozorňujících i na historický vývoj řečtiny. Byly doplněny teoretické části a poznámky k syntaxi. Ojedinele byly přesunuty konkrétní gramatické jevy do jiných lekcí. Klíč k řešení cvičení je tentokrát součástí učebnice, nikoli samostatným sešitem, jako tomu bylo v předchozí verzi, a nahrávky najde